

Mitja Ferenc: »Spomenik vsem žrtvam bo nova Potemkinova vas« Zakaj se z urejanjem prikritih grobišč medvojnih in povojnih žrtev zmagovite strani tako zatika?

Matija Grah, Ozadja

pon, 19.08.2013, 06:00

Ferenc: Bojim se, da bo urejanje prikritih grobišč s tem spomenikom dano ad acta.
Foto: Aleš Černivec/Delo

Štiri leta po odkritju množičnega grobišča v opuščnem rudniku Huda jama je položaj tam najdenih človeških trupel milo rečeno bizaren: 778 trupel je izkopanih in ležijo vsako v svojem plastičnem zaboju v horizontalnem rudniškem rovu, ki je bil naknadno razglašen za kostnico. Uradno veljajo za pokopana, čeprav človeški občutek pravi, da niso. Okoli 2500 trupel – ocene se razlikujejo – je še naprej nagrmadenih v vertikalnem jašku, pri čemer ni jasno, kakšen je njihov status. Ali tudi ta trupla veljajo za pokopana? Če ne, kaj narediti z njimi? Jih izkopati? Znova zasuti? Kaj tretjega?

Ta vprašanja so se nam postavljala že v mesecih od 24. julija 2008, ko smo prebili prvo pregrado v Hudi jami, pa vse do 3. marca 2009, ko smo po odstranitvi 400 kubičnih metrov nasute jalovine in preboju skozi zadnjo, enajsto pregrado naleteli na grozo, ki nas bo – vsaj tiste, ki smo bili v jami – verjetno spremljala vse življenje. Tudi sam sem, ko sem prišel iz jame, jokal kot dež, saj nisem mogel verjeti temu, kar sem videl.

Z Mehmedalijem Alićem, ki je bil vodja rudarskih izkopavanj, smo se pogosto pogovarjali, kakšen odziv oblasti lahko pričakujemo, če bomo v jami našli posmrtno ostanke. Načeloma velja, da v rudniku ne sme ostati nihče. Rudarska zavest narekuje, da je v primeru nesreč treba mrtve iznesti iz rudnika. Predstavljali smo si, da bo država odredila iznos žrtev in njihov dostojni pokop. Žal se to ni zgodilo. Po strašljivih prizorih, ki so javnost

doleteli 3. marca 2009, je v Sloveniji zavladal šok, sočutje, ki pa je trajalo zelo kratek čas. Sčasoma se je pozabilo na žrtve, postale so drugorazredne. In na koncu se je uresničila najslabša možnost. Preiskovalni sodnik je namreč odredil iznos žrtev iz rova, bilo jih je 432. Iz jaška, ki je po rudarskih načrtih globok 48 metrov, pa je odredil iznos samo na zgornjih petih metrih. Na teh petih metrih je bilo 346 okostij. Nato se je preiskovalni sodnik umaknil. Pristojnosti nadaljnjega raziskovanja in iznosa so prešle na ministrstvo za delo, ki tudi sicer skrbi za vojna grobišča. Komisija za reševanje vprašanj prikritih grobišč je predlagala, da žrtve iznesemo in pokopljemo zunaj, kajti rudnik ni grobnica in svojcem ne omogoča, da bi obiskovali žrtve, jim prižgali svečo ali položili cvetje. Po našem predlogu bi žrtve pokopali na dveh državnih parcelah pred vhodom v rudnik.

In kakšen je bil odziv ministrstva?

V medresorskem usklajevanju decembra 2009 se je vlada oziroma Svetlikovo ministrstvo odločilo, da se za 778 žrtev, ki so bile iznesene iz jaška in rova, uredi kostnica v rudniškem rovu. V resnici so posmrtni ostanke samo prenesli s provizoričnih, lesenih polic na aluminijaste, plastične gajbice s posmrtnimi ostanki pa so položili v tako urejeno »kostnico«. Problem te je tudi, da je v njej mogoče shraniti največ 1390 gajbic; če bi torej vse žrtve iznesli iz jaška, kostnica ne bi več zadoščala za hrambo vseh posmrtnih ostankov.

Nazadnje je država ponovno zaprla vrata v jamo, pred vhod pa obesila marmornato ploščo z napisom Vojno grobišče Huda jama – in to je bilo vse. Žrtve so znova odmaknjene od oči, nekaj sto jih je sodna medicina pregledala, napisala poročilo. Potem pa so jih mimo standardov, ki veljajo v civiliziranih družbah, shranili v plastične zabojčke, ostale pa pustili v jašku. Vsi pripomočki, po katerih smo lahko vstopali v jašek in iznašali okostja, od lestev do opornikov, bodo prej ali slej prepereli in se porušili na posmrtni ostanke. Tako bo dostop do žrtev onemogočen. Vedeti morate, da je okoli 35 metrov jaška še polnega posmrtnih ostankov, ki zdaj v zgornji plasti razpadajo, gnijejo in plesnijo. Zaradi plinov in nevarnosti spusta se do njih ne da več priti.

Poleti 2010 smo z nadškofom Antonom Stresom, ministrom za delo Ivanom Svetlikom in takratnim premierom Borutom Pahorjem vstopili v Hudo jama in jih poskušali prepričati, naj spremenijo vladno odločitev. Naj torej žrtev ne pospravijo v rudniku, ampak naj vse pokopljejo v zemljo zunaj rudnika. Skoraj bi dal roko v ogenj, da smo jih prepričali, vendar je politika ministrstva kljub temu šla v drugo smer.

Zakaj, zaradi katerih razlogov?

Ne vem, tega niso nikoli javno povedali. Predstavljam si, da bi nekatere strukture motilo množično obiskovanje vojnega grobišča, prav tako kazanje na zločin, ki je imel tako velik odmev, ne samo v Sloveniji, ampak tudi na Hrvaškem in drugod. Drugače si ne znam razložiti, zakaj so posmrtni ostanke zgolj premestili z enega konca rudnika na drugega, daleč od oči javnosti.

Ali slovenska država sploh ima standarde o tem, kaj vse vsebuje ureditev prikritega grobišča?

Ima, nastajali so sproti, pripravila in objavila pa jih je vladna komisija za reševanje vprašanj prikritih grobišč. Največ dela pri tem je opravil kriminalist Pavel Jamnik.

Poglejva historiat. Slovenija se s prikritimi grobišči v devetdesetih skorajda ni ukvarjala. Bilo je pač odločeno, da se bomo z njimi soočili samo na simbolni ravni. Prvi je monumentalni spomenik na Teharjah, za katerega država porabi 60 tisoč evrov na leto, in

to samo za varovanje. Spomenik leži na območju treh odlagališč, dve od njih sta še danes aktivni. Da ne omenim, da je nad grobiščem ob spomeniku leta delovalo vadbišče za golf, v bližini pa steza za motokros. Višek pa je, da bi moral biti spominski park Teharje prostor za pokop posmrtnih ostankov vseh žrtev povojnih pobojev, vendar ni bil zgrajen kot kostnica, kot je naknadno določil zakon.

Druga je zgodba o dveh spomenikih v Kočevskem rogu, pri grobišču pod Krenom. Ker kapela, izbrana na natečaju, vrsto let ni bila zgrajena, se je Bajukova vlada leta 2000 odločila, da bo postavila obelisk. Zanj je kasneje urbanistični inšpektor dejal, da je črna gradnja in da bi ga bilo treba porušiti, česar sicer niso storili. Šele leta 2004, skoraj deset let po izvedenem natečaju, so vendarle postavili spominsko kapelo, tako da zdaj na tem kraju stojita dva državna pomnika, toda tam – vsaj po najdenih predmetih sodeč – ni slovenskih žrtev.

Od kdaj se to ve?

Jeseni 2003 sem šel s študenti na grobišče pod Macesnovo gorico v Rogu, da bi v njegovi okolici presegali zemljo in našli morebitne materialne ostanke. Našli smo 60 kilogramov najrazličnejših stvari, med njimi več kot sto križcev in svetinjic brezjanske Marije, tako da je bilo jasno, da je to grobišče Slovencev. Ko smo čez tri mesece presegali še zemljo okoli grobišča pod Krenom, smo našli vse, samo slovenskega nič: hrvaške kune, značke Paveličeve varnostne službe, nemški križec prve stopnje, s katerim ni bil v drugi svetovni vojni odlikovan noben Slovenec, carsko odlikovanje sv. Jurija iz leta 1917, ruske kopejke, dinarje Nedičeve Srbije itn. To kaže, da so v jami pod Krenom predvsem žrtve drugih narodnosti. Torej, v Kočevskem rogu imamo dva državna spomenika na lokaciji, kjer po vsem sodeč ni slovenskih žrtev.

No, tretje simbolno dejanje, ki se je prav tako izkazalo za fiasko, je bil javni natečaj za označitev vseh prikritih grobišč. Izbran je bil projekt za označitev grobišč z bronastimi valji. Postavljenih je bilo pet. Kasneje pa jih niso več postavljali, ker naj bi bili predragi, ker naj bi nekatere spominjali na budistična znamenja, druge na falus, itn.

Problem slovenske države je, da želi zgolj na simbolni ravni – pa še tu se nismo izkazali – torej s simbolnimi dejanji, s simbolnimi manifestacijami in s simbolnimi pomniki končati neko poglavje zgodovine. Bojim se, da to ne bo mogoče in da to ni prava pot.

Kaj je to drugo, kar bi morala država dodati simbolnim dejanjem?

Grobišča je treba vrniti v javni spomin. Ne morejo biti samo v računalniških evidencah, ampak jih je treba v naravi označiti in urediti, ne pa da je marsikatero še vedno smetišče. To zahtevajo tudi ženevske konvencije. Kjer so imena znana, je treba posmrtno ostanke vrniti svojcem. Vsaj za Slovence bi slovenska država to morala storiti. Vendar ministrstvo za delo pravi drugače: da analiza DNK ni njihova stvar, ampak jo lahko svojci opravijo na lastne stroške; ravno tako lahko svojci sami kopljejo, če dobijo dovoljenje. To je sprevržena odločitev: država je nekaterim vzela življenje, zdaj pa naj svojci na svoje stroške iščejo, kopljejo in analizirajo ostanke sorodnikov.

Kolikšen delež trupel je sploh mogoče identificirati – odstotek, promil, manj kot promil ...?

Identifikacija je mogoča pri manjših, družinskih, vaških grobiščih, kjer razpolagamo z viri, pri velikih, kot sta Tezno ali Huda jama, pa zaradi množičnosti tega verjetno nismo sposobni.

Nezmožnost identifikacije pomeni, da umrli ne dobijo imena in priimka, da ne dobijo identitete, sorodniki pa ne groba. Zaradi tega izkopavanje trupel izgubi velik del svojega pomena. Seveda še vedno ostane pietetni odnos do človeških ostankov ...

Identifikacija ni samo ugotavljanje imena in priimka, ampak tudi števila žrtev, spolne in starostne, statusne, nacionalne strukture ter drugih značilnosti, ki jih preiskuje sodna medicina.

Veliko ljudi, ki vedo, da so njihovi svojci bili v taborišču Teharje, verjame, da so končali v Hudi jami. Njim bi že vojno grobišče, ki bi ga lahko obiskali in se enkrat na leto dostojno poklonili spominu na sorodnike, pomenilo ogromno, čeprav ne bi prejeli fizičnih, skeletnih ostankov, da bi jih prenesli v družinski grob.

Bi bilo smiselno izkopati in na novo pokopati vsa trupla iz prav vseh prikritih grobišč?

Ne, to ni mogoče ne fizično ne logistično, in tudi smiselno ni. Temelj je označitev grobišč v naravi. Smiselno bi bilo izkopati grobišča slovenskih žrtev v primerih, ko bi bila mogoča osebna identifikacija. Poudaril pa bi, da je najbolj pomembno preveriti zanesljivost grobišča v naravi, saj so viri pogosto tudi nezanesljivi. Nazoren primer je vojno grobišče Mačkovec blizu vasi Bukovec pri Velikih Laščah, kjer so oktobra 1943 partizani likvidirali 40 ujetnikov, pripadnikov vaških straž. Vsako leto tam poteka spominska slovesnost z mašo, grobišče je ograjeno, postavljena sta oltarni prostor in križ. Kljub temu smo se odločili, da ga bomo raziskali. Na prostoru, ki je bil označen kot grobišče, nismo našli ničesar. Smo pa posmrtno ostanke odkrili v dveh nekaj metrov oddaljenih jamah ob grobišču, kamor so odmetavali sveče. Skratka, nekdo je nekoč dejal, češ tu so pokopani, in tam so označili in uredili grob.

Drug primer: na Pohorju smo evidentirali 16 grobišč in jih s sondažami tudi potrdili. Hkrati smo se odločili, da vsaj eno manjše izkopljemo, da bi vedeli, kolikšno število žrtev lahko pričakujemo. Izbrali smo majhno grobišče, kotanjo, veliko štiri krat tri metre. Ocenili smo, da bi lahko bilo v njem nekaj deset žrtev. Nazadnje smo iznesli 189 skeletov.

Ali obraten primer: v vasi Strelac so vaščani pokazali grobišče Jelenca, kjer naj bi lokalni poverjenik Ozne dal likvidirati devet domačinov. Preiskovalni sodnik je odredil izkop, a namesto devetih so našli samo dve okostji. Vaščani so prinesli slikovno gradivo in primerjava lobanj teh dveh okostij s fotografijami se je ujemala. Tudi sodna medicina je potrdila, da skeleta pripadata povsem določenima osebama. Na koncu je bila opravljena še analiza DNK, ta pa je pokazala, da posmrtni ostanki ne pripadajo nobeni od domnevnih žrtev. Skratka, od devetih ljudi z imenom in priimkom smo nazadnje dobili dva neidentificirana skeleta.

Poznamo pa še drugo plat zgodbe. Sprašujem se, zakaj prekopi nekdanjih okupatorskih vojakov, če se izrazim grobo, se pravi italijanskih in nemških vojakov, vse od leta 1997 potekajo tekoče, kontinuirano, brez težav. Zato, ker naša država s tem nima skoraj nič! Za koncesionarja pri prekopi in finance skrbita Italija in Nemčija. Italijanske vojake prepeljejo v kostnico v Redipuglia v Italiji, nemške pa prekopljejo na eno od treh vojaških grobišč pri nas, ta so v Kranju, Ljubljani in Celju. Če je to mogoče izvesti za tuje vojake, zakaj ni za naše državljane?

To je vprašanje za vas. Zakaj torej ni mogoče?

Ne gre za to, da ne bi zmogli ali znali, ampak nočemo, zatiskamo si oči, ne damo na voljo

finančnih sredstev ali pa že namenjena umaknemo, ne uvrstimo jih v program del, postavljamo visoke birokratske ovire itn. Od spravne slovesnosti 8. julija 1990, ko smo simbolno pokopali žrtve v Kočevskem rogu, je minilo že triindvajset let, in če se ozremo nazaj, kaj smo storili, ugotovimo, da veliko premalo, da nismo označili niti desetine znanih grobišč.

Do zdaj ste popisali več kot 600 domnevnih grobišč, okoli 150 ste jih tudi potrdili. Koliko teh grobišč je medvojnih, koliko pa povojnih?

Izmed evidentiranih lokacij je medvojnih 97, torej šestina. So manjša po številu žrtev. V največjem je na štirih lokacijah v okolici Mozlja na Kočevskem 110 žrtev. Ko pa gre za prikrita grobišča, nastala po koncu druge svetovne vojne, je najmnožičnejše med njimi protitankovski jarek na Teznem pri Mariboru. V njem je na temelju sondiranja, ki smo jih opravili, in delnega izkopa okoli 15 tisoč žrtev, večinoma hrvaške narodnosti, predvsem vojakov NDH. To je največje grobišče na slovenskem ozemlju, največje grobišče Hrvatov v njihovi celotni zgodovini in največje grobišče v tem delu Evrope. Glavnina jarka je še danes goščava, čeprav je bila leta 2007 napovedana ureditev spominskega parka.

So v medvojnih grobiščih tudi žrtve zmagovite strani?

Ne. Prikrto grobišče je tisto, v katerem so vojaki in civilisti, ki so bili likvidirani med vojno ali po vojni in ki niso smeli imeti svojega groba. Pripadnikov zmagovalcev v njih ni, saj je oblast partizane, ki so padli v bojih in so ležali v gozdovih, prekopala na krajevna pokopališča in jim postavila dostojne pomnike. Hkrati so oblasti posvarile ljudi pred tem, da ne bi ob prekopih partizanov na skrivaj ali pomotoma prekopali še kakega domobranca. Zvezno ministrstvo za notranje zadeve je maja 1945 ukazalo, da je treba vse grobove »narodnih izdajalcev« in sovražnikov zravnati z zemljo in da ne smejo obstajati. Več o tem sem poskušal opisati v knjigah Prekopi žrtev iz prikritih grobišč in Prikrto in očem zakrito.

Je v geografski razporeditvi grobišč po Sloveniji mogoče razbrati kakšen vzorec, zakonitost?

Je. Če pogledamo hrvaška grobišča, jih bomo našli ob poti umikanja in vračanja pripadnikov vojske NDH. Toda naša vednost je omejena, kajti primarnih virov, dokumentov o lokacijah nimamo, čeprav so oblasti grobišča po vojni popisale. Primer, kako temeljito drugače bi bilo, če bi bili dokumenti dostopni, je občina Ilirska Bistrica, kjer nismo poznali nobenega grobišča, nato pa nam je v roke prišel dokument iz sredine petdesetih let, ki ga je neka občinska uslužbenka desetletja hranila v predalu; v njem je bilo popisanih 120 lokacij, v katerih naj bi ležalo več kot 1400 nemških vojakov. Popis je bil narejen tako natančno, da smo grobišča na terenu lahko našli. Če bi imeli takšne popise, bi grobišča uredili v zelo kratkem času. Verjamem, da je mnogo podatkov v arhivih agencij, ki so nasledile Ozno in Udbo. Danes imata kar dve tretjini slovenskih občin na svojem ozemlju eno ali več prikritih grobišč.

Koliko pobitih leži v prikritih grobiščih?

Po zadnjih podatkih inštituta za novejšo zgodovino je bilo po koncu vojne likvidiranih 14.845 prebivalcev Slovenije. Večinoma so to pripadniki slovenskega domobranstva, teh je bilo okoli 11.800, skoraj dva tisoč je civilistov.

Koliko tujcev leži v prikritih grobiščih po Sloveniji?

Kot zgodovinar nerad odgovarjam na to vprašanje, kadar nimam virov, na podlagi katerih bi vam lahko eksaktno odgovoril. Kajti številke so hitro pokvarljivo blago. Kadar pa moram,

odgovorim, da nekaj deset tisoč pripadnikov tujih vojska in civilistov.

Kako bi opredelili razmerje med raziskovanjem prikritih grobišč in spravo?

Spravo si je vsaka stran prisvojila do te mere, da se je pravi pomen te besede skorajda izgubil. Spravna dejanja so zame kontinuirano delo na pietetnem, civilizacijskem področju, ki je umanjalo tako v prvih 45 povojnih letih kot v zadnjih triindvajsetih, po demokratičnih spremembah. Sprava ni, če skuša vsaka stran zgolj potrjevati svoj prav, ampak da si oboji iskreno prizadevajo in pripomorejo k razkrivanju in obeležitvi teh najbolj temnih plati naše zgodovine, četudi se zavedajo, da nanje ne morejo biti ponosni.

Kriminalist Pavel Jamnik je nedavno resignirano ugotavljal, da »kazanje kosti pobitih bolj vzbuja delitev, kot pripomore h kakršnikoli spravi« in da »je bilo izkopavanja in dokazovanja obstoja grobišč dovolj; teh kosti smo že toliko pokazali, da tudi z vedno novimi ne bomo dognali ničesar novega in še manj žrtvam izkazali pietete«.

Kolega Jamnik je z besedami, da ne bomo dognali ničesar več, verjetno mislil na kazensko odgovornost še živečih krivcev. Glede »kazanja kosti« bi pa opozoril, da so ameriški vojaki oziroma zavezniki, ko so leta 1945 prihajali v nemška koncentracijska taborišča in videli tamkajšnjo grozo, vse to dokumentirali. Tako lahko še danes gledamo gomile sestradanih trupel in spoznavamo storjene zločine in grozodejstva nacizma, enega od treh totalitarizmov 20. stoletja. Vse z razlogom, da zločinov kasneje ne bi bilo mogoče zanikati ali zmanjšati. Nisem zasledil, da bi zaradi tega kdo protestiral, češ da posmrtnih ostankov ne bi smeli kazati. Prav nasprotno. So najmočnejši in najbolj očitni dokaz in poduk kasnejšim generacijam.

France Bučar je pred leti zapisal, da so povojni poboji zločin, da spadajo v kriminal in da kot taki seveda ne morejo biti predmet sprave, temveč zgolj kazenske odgovornosti.

Se strinjam. Želel bi le dodati, da bomo po sedemdesetih letih počasi morali nehati ponavljati krilatico, da je treba krivce kazensko obsoditi, kajti starost je naredila svoje in krivcev večinoma ni več med živimi, po drugi strani pa se je pokazalo, da so dokazni standardi naših sodnih senatov previsoki. Bila sta dva poskusa ugotavljanja kazenske odgovornosti nezastarljivih kaznivih dejanj: prvi proti pomočniku načelnika Ozne za Slovenijo Mitji Ribičiču v zvezi z likvidacijami pri breznu na Konfinu nad Grčaricami, drugi proti vodji Ozne v taborišču Sterntal Martinu Štorglju. V obeh poskusih je sodni senat ovadbi tožilstva zavrgel, češ da ni dovolj podlag za uvedbo preiskovalnih dejanj.

To pomeni, da bodo povojni poboji ostali zgodba brez epiloga: krivci ne bodo poklicani na odgovornost, žrtve bodo večinoma ostale brez imen in identitete, pokopane, prekopane, zakopane – kakorkoli že temu rečemo – bodo brezimno, svojci bodo ostali brez grobov ...

Žal, in to je tisto, kar je najbolj tragično, kar je naša skupna odgovornost in naš poraz. Čeprav kazensko nikoli ne bodo odgovarjali, zgodovinarji vendarle vemo, kdo je bil na položaju, da je lahko ukazal poboje, kdo je ukazal uničiti in prekriti grobišča in kdo je sistematično odganjal svoje s krajev, kamor so hodili za vse svete prižigat sveče.

Kdaj bi komisija končala delo, če bi se sedanji tempo urejanja prikritih grobišč nadaljeval?

Od leta 2006 do 2009 smo v komisiji, ki jo je vodil Jože Dežman, lahko naredili največ.

Dogovorili smo se, da bomo urejanje pospešili. Na primer, da naj v treh mesecih po potrditvi grobišča geodeti odmerijo parcelo, v enem letu pa naj se grobišče uredi, ogradi in označi. Če bi lahko nadaljevali tako, bi grobišča postopoma urejali in bi prešla v javni spomin. Toda z odkritjem Hude jame se je prenehalo evidentiranje, sondiranje, prekopov ni bilo več itn. Komaj postavljeni sistem je razpadel. Če neposredno odgovorim na vaše vprašanje, lahko rečem le, da se bojim, da delo nikoli ne bo končano. Komisija vlade RS za reševanje vprašanj prikritih grobišč formalno sicer še obstaja, a nima možnosti za delo, niti pristojnosti. Vse niti so v rokah vlade in pristojnega ministrstva za delo.

Zakaj se je leta 2009 vse ustavilo?

Ker je bila Huda jama prehuda. Ker je zelo nazorno razkrila neznansko nečlovečnost zločincev. In ker je po drugi strani segla globoko v razmišljanje vsakega od nas. Ker je pokazala na necivilizacijskost, ki je pri drugih prikritih grobiščih ne najdemo v tolikšni meri in v takšni brutalnosti. Huda jama je bila preveč tako zame kot tudi za vsega hudega vajene oči sodnih medicincev.

Ker so bila trupla tako rekoč mumificirana?

Da, strašljiva je bila njihova ohranjenost, pa tudi dejstvo, da je bilo med 346 žrtvami, iznesenimi iz jaška, skoraj desetina ženskih okostij.

Kaj menite o najnovjšem vladnem sklepu, da do konca leta 2015 v Ljubljani postavi spomenik vsem žrtvam vojne?

Bojim se, da bo urejanje prikritih grobišč s tem spomenikom dano ad acta.

Spomenik naj bi bil sklepno dejanje?

Tak je verjetno namen. A kot sva ugotavljala, samo simbolna dejanja, posvečena vsem žrtvam, niso dovolj, saj grobišč večinoma še naprej ostajajo smetišča, javnosti niso znana in niso označena v naravi. To je lahko le nova Potemkinova vas. Spomenik bi moral biti krona pietetnih dejanj, teh pa v minulih desetletjih ni bilo. Zato bo le še eden od simbolov, ki jih bo država postavila v zadnjih dveh desetletjih in s katerimi si bo predvsem poskušala oprati slabo vest.

Kakšna je spoznavna vrednost raziskovanja prikritih grobišč? Odgovore na katera vprašanja še lahko pričakujemo, česa še ne vemo?

Zgodovinarje so nas učili, naj delamo po dokumentih. Pri raziskovanju prikritih grobišč jih skorajda ni, taki kot tisti seznam iz Ilirske Bistrice so izredno redki. Če bi obveljalo, da smemo delati samo na temelju dokumentov, bi raziskavo lahko kar končali. Kajti če ni dokumentov, tudi zgodbe ni. A v takšnih primerih lahko še vedno gremo na teren, in če se spomnite, smo konec osemdesetih Slovenci govorili samo o Kočevskem rogu kot o prikritem grobišču, v devetdesetih je bilo domnevnih lokacij nekaj deset, danes jih je popisanih več kot šeststo. Ali je grobišč šeststo ali sedemsto, je za marsikoga nemara brezpredmetno, vendar pa s tem, ko odkrijemo eno samo grobišče, za katero do zdaj nismo vedeli, lahko za tiste, ki so iskali prav ta grob, naredimo največ, kar sploh lahko. Že zaradi tega je vredno nadoknaditi civilizacijski dolg, ki ga v dobrih dveh desetletjih demokratične države nismo izpolnili.

<http://www.delo.si/zgodbe/ozadja/mitja-ferenc-spomenik-vsem-zrtvam-bo-nova-potemkinova-vas.html>